

Kell-e a diákszínjátszás?

1. Sokan kétségbe vonják a szükségességét. Miért? Mert a rádió, a tévé s a hivatásos együttesek úgyis elvonják a közönséget, a diákokat csak tisztességből tekintik meg hozzátartozóik. Ha pedig az iskola „ügyesen szervez“, akkor kényserből azok is, akik szégyelltek a nyakukra küldött jegyet visszautasítani.

Meggondolkoztató ellenérvek. Még a hivatásos színházak is válsággal küzdenek — világszerte.

S mégis: kell-e a diákszínjátszás? Vagy másképpen fogalmazva: hagyhatunk-e elhalni egy olyan hagyományt, melynek sok száz éves múltja van? Játsoztak a hajdani idők diákjai Csíksomlyón, a kézdivásárhelyi Kantában, Nagyenyeden... Maga az első állandó magyar színház, az 1792 novemberében megalakult kolozsvári Nemes Magyar Jászó Társaság is egykori diákszínjátszó mozgalmának lett az eredménye. S az sem érdektelen, hogy miért játszottak akkor a diákok. Nemcsak azért, hogy szórakoztassanak, hanem az anyanyelvi kultúra terjesztésért. Játsoztak, hogy közvetlenebb kapcsolatba kerüljenek az irodalommal. Mindezek nem idejélmúlt kérdések ma sem. Sokoldalúbbá, élni tudóbbá, élelmesebbé válnak azok a tanulók, akik átestek a színjátszás tűzpróbáján. Jobban megismerik önmagukat. Persze, a diákszínpad nem színház! Semmiképpen sem vállalhatja magára a nagyszínház szerepét.

Mi hát akkor a diákszínpad? Legközelebb talán a stúdiószínpadhoz áll. Kísérleti játék, gyakorló játék, lehetőség a tanulók számára, hogy szunnyadó képességeik kibontakozhassanak, s lehetőség a tanár számára is, hogy tanítványait fokozottabb mértékben vonja be az irodalommal kapcsolatos cselekvésbe. Jó alkalom arra, hogy a nagyobb tanulóközösségen belül szorosabban összetartozó mikroközösségek alakuljanak ki. Magam is tapasztaltam, hogy ha régi tanítványaimmal találkozom, akik annak idején „színészkedtek“, milyen mély emlékként él bennük a falusi szereplések sok-sok élménye. Ha lenne a tanároknak energiájuk, s ha egyéb körülmények is engednék, minden diáknak lehetővé kellene tenni legalább egyszer, hogy színpadra lépjen. Mennyi gatlás oldódik fel ilyenkor! És mennyi lehetősége adódik a tanár-rendezőnek (fontosnak látom, hogy a tanár rendezzen, és ne meghívott színészek, mert a diákszínpad az ő munkájának a kiegészítője, és nem az oktató-nevelő tevékenységtől független valami), hogy mélyebb betekintést adjon az irodalom rejtelmeibe, hogy felhívja a figyelmet a nyelv szépségeire, a szöveg gazdagságára, olyan művészi szépségekre, amelyeket más körülmények között észre sem vettek volna! Hogy ne „szöveget mondjanak“, hanem tartalmat. Hogy megszólaljon az, ami a szavak mögött van. És ami a képességek felszíne mögött van. Ezért kellene minden tanulónak színpadra lépnie egyszer.

2. Ha az irodalommal való foglalkozás az érzékenységre és fogékonyságra nevel, alapelveként kell leszögeznünk: diákoknak fércművet betanítani nem szabad! Nagyobb bűn ez annál, mint ha egyáltalán soha nem foglalkoznának velük. Nagyobb bűn, mert a hozzá kapcsolódó játékelmény színészként fogja örizni az emlékezetben a színtelent, szépként a csúnyát, s mert eleve megkérdőjelezi a diákszínjátszás értelmét.

Mivel minden színpadi előadás kétoldalú produkció, melynek közönsége is van, természetesen arra kell törekednünk, hogy ne csak irodalmi érték, hanem színpadszerű is legyen a választott alkotás. Annak, hogy színházaktól agyonjátsozott műveket mi is előadjunk, nem sok értelmét látom. Akarva vagy akaratlanul lemásolni valamelyik hivatásos együttes produkcióját — minden sikertől függetlenül: dilettantizmus. Ha már félszemünkkel a színházak felé tekintünk, akkor fedezzünk fel számukra írt darabokat! Nem egy drámát ismerünk, amelyet az évszázados köztudat előadhatatlannak tartott. Míg a diákok fel nem fedezték bennük a színpadszerűt. Tudomásom szerint ez történt Bornemisza Péter *Magyar*

Elektrájával is. Legelőször diákszínházszínművészek próbálkoztak vele, nagy sikerrel. Ugyan-így a *Karnyónéval* vagy nem egy új alkotással is. Kocsis István, Páskándi Géza több művét diákcsoportok tűzték műsorukra. Azt hiszem, ez lehetne a diákszínházszínművészet vezéralakja. Épp csak azt kell tudnia s tudatosítania a rendezőnek, hogy azt a darabot, melyet választottak, miért választották, miért akarják bemutatni. S itt a művészi értéknek föltétlenül párosulnia kell a megfelelő eszmei-erkölcsi értékekkel. Nem tudnám helyeselni például a *csak szórakoztató* operettet, bármilyen jó hangú tanulókra is építhetünk.

Lengyelországban sajátos mozgalom terjedt el: misztériumjátékokat fedeztek fel és adtak elő kísérleti szándékú diákcsoportok. S a lengyel dráma nagyszerű tartalékait fedezték így fel. Felfedezetlen klasszikusok, még színpadot nem kapott mai értékek állnak előttünk is. Meg sok-sok hagyományosan a diákszínházhoz kapcsolódó darab. A két világháború között tanulók adták elő először — s most újra is — Szentimrei Jenő *Csáki bíró lánya* című művét. És ki tudja, mennyi érték lappang még elfeledve! És mennyi új érték születne, ha a diákszínházok darabokat igényelnének a mai kortársirodától!

3. Hallottam már arra is példát, hogy ambiciózus diákok maguk kerestek darabot, és saját elképzelésük szerint mutatták be. Ellentmond ez — látszólag — az előbb már említett elvnek, hogy a diákszínházszínművészetnek be kell illeszkednie az iskolai munkába, s a tanárnak kell irányítania. De csak látszólag. Mert ahol ilyen irányban szabadulhatnak fel az energiák, ott föltétlenül tükröződik ebben az irodalomtanár munkájában. Bár nekem sohasem voltak ilyen szép eredményeim, azért tanulóim nekem is rengeteg segítséget adtak. Van olyan tanár, aki sohasem játszott színpadon. Magam is ilyen vagyok. Tehát: mozgásban, játékban sokkal ügyetlenebbek lehetünk, mint tanítványaink. Nem tudunk előrejátsszani. Voltak esetek, amikor úgy éreztem, hogy egy-egy jelenet beállításakor nem találok a megfelelő megoldást. Vagy csak azt éreztem, hogy ez a jelenet, bárhogyan is állítom be, rossz. S ilyenkor mindig segítségül hívtam szereplőimet. Sőt: segédrendezőt is vettem közülük magam mellé, s az ő ötleteire támaszkodtam. De még ha tudnám is, akkor sem tartanám jónak ezt a módszert. Mert a feladat nem az, hogy jó utánpótlást neveljünk, hanem hogy a helyzeteket megértessük, s szereplőinket rávezessük arra, hogy gondolkozva játsszanak. Tudják: mit miért tesznek. S merjenek kezdeni. Természetesen az alaphelyzet megértésében érvényesül a tanári-rendezői koncepció, s az is természetes, hogy legtöbbszór konkrét utasításokat adunk, de az utasítás mozdulatokkal való végrehajtását bízunk inkább tanítványainkra.

Arra is számos példát hozhatnék fel, hogy az alapfokon jól beállított jelenet a „siker” hatására kezd külsőséggé válni. A szereplők kezdik érezni, mi az, amire „ráharap” a közönség, ami tetszik a nézőknek, s akkor kezdik megjátszani, vagy még inkább: „túljátszani” szerepüket. Ezért kell a rendezőnek még az esetleges 40. (?) előadáson is ott ülnie a teremben, hogy a túlkapaszkodást azonnal lefaragja. De talán azért is, mert megeshetik, hogy éppen ezen az előadáson fog ráatalálni egy újabb lehetőségre, mellyel a teljesítmény színvonalát javíthatja. A diákelőadás mindig nyitott. Nem tehetjük presztizskérdésre, hogy én, a tanár ezt egyszer így mondtam, s most nem változtatok rajta. Még vereségünk beismerése is jó hatású lehet, s többet ér, mint a be nem ismert, csökönyösen védett hiba.

4. Mondottam már: minden színpadi előadás többoldalú játék. Egyik oldal a mű, a másik: a diákszínházszínművészek. Ugyanabba a műbe mást és mást lehet „bele-magyarázni”, vagy pejoratív értelemben nélkül: beleérezni. Mindenki azt szólaltathatja meg, amit beleérez, amit kiolvast a műből, amit az számára mond. S nem biztos, hogy ez szó szerint azonos lesz a szerző szándékával. Csak egyet nem szabad: koncepciótlanul közeledni a műhöz. Hogyan fogadja ezt a harmadik oldal, a közönség? Tapasztalatból tudom: végtelenül hálás, amikor szép, őszinte játékot lát a színpadon. Vannak vidékek, ahol „megtisztelik” a diákszínházszínművészeket. Nem azzal, hogy leitatják őket, hanem szeretetükkel, ragaszkodásukkal, tapsaikkal. Persze előfordul, hogy nem előlegeznek nekik bizalmat. De ilyenkor sohasem lehet tudni, hogy ez a bizalmat előzetesen ki játszotta el.

Arra is csábít a közönség — mint a darab választásakor feltételezett „köz-zeg” —, hogy feléje is kacsintsunk. Amikor stúdielőadásként, csak a magunk kipróbálására játszunk, szélesebb a játékkála-lehetőség, el egészen az abszurdig. Viszont: ha egy vidéki csoport elindul „népnevelni” — és miért ne tehetné meg ezt —, számol a hatással, tudatosan választ darabot. Így lett a kalotaszegi diákok híres előadása a már említett *Csáki bíró lánya*. S tulajdonképpen ily okokból választottuk a kovászai líceum színjátszói számára Tamási Áron egy eddig mi-felénk nagyjából ismeretlen művét, a *Boldog nyárfalevél*t, hogy aztán 37 faluban és 4 városban összesen 47 ízben adjuk elő. S a 47. előadás után is azért álltunk meg, mert az érettségi közeledte azt diktálta a józan észnek, hogy ne tovább!

„Népnevelni“ a városi közönséget? Igaz, mindig akad egy réteg, amelyik kíváncsi a diákteljesítményekre. De ez a réteg nem túlságosan nagy. Nevelni a többi diákot? Nem hiszem, hogy évente egy diákközösség két vagy három előadásnál többet megbírna. Mert az energiáknak másfelé is le kell kötődniük.

Azt hiszem, a legigazibb közönségünk a falu. És nem azért, mert oda még mi is tudunk kultúrát vinni. Országunknak hat állandó magyar társulata van. Még ha mindennap játszanának valamelyik faluban, akkor sem tudnák az igényeket kielégíteni. Egy-egy faluban hosszú, egyhangú hónapok után nagy, az egész népet megmozgató esemény lehet egy-egy diák-vendégszereplés. Így történnhetett meg, hogy a már említett kovásznai csoport 37 faluba látogatott, és még ugyanannyit is kapott volna, sőt: százat is. Egy összeforrott együttes, csoport akár a századik előadást is elérheti egy szép teljesítménnyel, ha betanítását idejében megkezdik. Ilyen szempontból talán a másodéves diákokkal legjobb dolgozni. Mert ahogy elérik a negyedévet, többet már nem játszhatnak.

5. Kulturális rendezvénynek sohasem lehet pénzszerzés a kizárólagos célja. De mellékcélja miért ne lehetne. Mire gyűjtünk? Kirándulási alapra? Mi a „kirándulást“ nagyjából játék közben valósítottunk meg. Azaz: egyszerre játszottunk és kirándultunk. A „tisztá jövedelmet“ mégis jóleső érzéssel könyvelni el a csoport. Azért is, mert ezen lehet lemérni a közönség irántunk való érdeklődését (teltház előtt mindig jobban megy a játék). De főleg azért, mert a hazavitt összeget az iskolai uszoda építésére szántuk.

6. Egészen magas színvonalú, bármelyik színház teljesítményével vetekedő előadást tartathatunk diákokkal az „irodalmi színpad“ műfajában. Itt nem köt semmiféle játéktradíció, szabad a kísérletezés lehetősége. (A sepsiszentgyörgyi 1. számú Líceum József Attila-műsora például az elmúlt iskolai év egészen nagyvonalú művészi produkciója volt.) Közös és egyéni szövegmondás, mozdulatok, színek, fények, hangeffektusok, zene, előbeszéd, mikrofonhang mind-mind hozzájárulhat egy-egy ilyen műsor hatásosságához. Kár, hogy a közönség még nem értékeli kellőképpen az ilyen rendezvényeket, s hiába a nagy befektetett munka, nem mennek el az emberek. A Petőfi-évfordulóra rendezett színpadi oratóriumunkat elvittük vagy hét faluba, s volt ahol szép közönség gyűlt össze, de a színdarabot mindenképpen jóval többen nézik meg.

7. Miért is játszattuk hát diákjainkat?

Az elmondottak után — úgy hiszem — egyértelmű a válasz: azért, hogy teljesebbé tegyük ezzel is őket. Hogy kibontakozhassanak képességeik. Szélesedjék látókörük. Közelebb kerülhessenek a faluhoz. Lehetőséget adjunk nekik utazásra, élményekre, kalandokra.

Hogy rossz tulajdonságok is kialakulhatnak a gyakori „színészkedés“ eredményeként az arra hajlamosakban? Erre is akad példa. Ezért is jó a nagyobb munkát kívánó, de több szereplőt szóhoz engedő páros szereposztás. Így nem nöhetnek a fák az égig. S ha mégis, ha ennek ellenére is lábrakapna az önzés, egyénieskedés? Egy igazán jól irányított csoportnál nem mi, a tanárvezetők kell hogy a döntő szót kimondjuk, elvégezni azt helyettünk a közösség. Mert az ilyen közösség kiveti maga közül azt, aki nem odavaló. Ilyenkor még a további előadásokat is érdemes — nevelői kényszerből — feláldozni. De ilyen „radikális eljárásra“ csak nagyon ritkán kerül sor.

Igen veszélyes a téves önértékelésre, képességeik túlbecsülésére való hajlam. Ennek is elejét lehet venni sok-sok tapintattal, megfelelő nevelői ráhatással.

Egy képpel zárnam.

Megtartottuk utolsóunk szánt, 47. előadásunkat. A kis, 18 tagú közösség lábban égett. Mindenki kezében ott volt az emlékül kapott plakát, adták kézről kézre, iratták alá egymással, s hozták hozzánk, rendezőkhöz is. Ekkor tudtam meg, egyesek külön kimutatást vezettek, mikor hol játszottunk, s most a hosszú előadásrajstromok is felkerültek az emlékidéző nyomtatványokra.

Ezekben a napokban töltötte be az egyik volt szereplő a 18. életévét. Színjátszó társai egytől egyig elmentek hozzá felköszönteni.

Gazda József